

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационния труд на **ГАЛИНА СТЕФАНОВА ГРОЗДАНОВА**
„НАСЕЛЕНИЕТО В ЮЖНА БЪЛГАРИЯ VII-IX в.(по археологически данни) за придобиване на образователната и научна степен „доктор”

Проф. Дин. Петър Ангелов

Темата на дисертационния труд без съмнение надхвърля границите на чисто археологическите проучвания и интерпретации и засяга областта и на други науки ,като историята, антропологията ,езикознанието, епиграфиката и т.н. Тази сложност добре е осъзната от авторката, която още в заглавието предвидливо е вмъкнала в скоби, че нейното проучване ще се базира главно на археологически данни. Веднага искам да отбележа ,че изследването на така поставения проблем изисква несъмнен кураж и вяра в собствените сили от страна на Галина Грозданова Тя е с ясно съзнание ,че не е първата, която се опитва да даде отговор главно чрез интерпретацията на археологически материал на редица въпроси, които поставят т.н. „тъмни векове” в историята на балканските земи в периода VI-IX в. Според мен връщането към някои важни теми в археологията след определен период от време е нещо напълно естествено , тъй като това е свързано безспорно с натрупването на нов материал, и усъвършенстване на методите на неговото изследване Добре известно е ,че в тази научна област винаги е възможно да се направят нови открития, които не само могат да потвърдят, но понякога да разколебят вече казаното и хвърлят нова светлина в проучването на етническия облик и материалната култура. в даден географски ареал В конкретния случай имаме работа точно с такъв обобщаващо изследване, което се базира, както върху вече известен коментиран археологически материал, така и върху някои нови непубликувани находки.

Друг важен момент в оценката на представената дисертация е свързан с качествата на нейната структура. По мое мнение тя притежава ясна и логична структура, която включва 10 последователно обособени

части (наречени в автореферата глави) , в които се включват увода(1) заключението(9) и приложения каталог(10) Отделно е прибавен и подробен библиографски списък Всяка една от тези части е структурирана на отделни параграфи, което спомага да се съхрани стройния характер на изложението и бъдат открити различните проблеми Особено добро впечатление прави увода . По начало тази част от всеки дисертационен труд е сред важните показатели дали докторантът е достатъчно наясно с това, което ще изследва и как ще го изследва Попадам съм , макар и рядко, на исторически дисертации, чиито уводи са написани повърхностно и от тях не личи, дали авторът е вникнал задълбочено в своята проблематика, но това не му пречи за да твърди че трудът му представлява едва ли не пръв опит в изследването на даден въпрос За щастие в разглеждания от мен случай нещата стоят по съвсем различен начин. Галина Грозданова се е постарала да включи в своя увод всички необходими и важни елементи, предхождащи същинското изложение. В него са дефинирани ясно и логично целите на труда, очертава се географския и хронологически ареал на изследваните находки, пояснява се възприетата методика на изследване и интерпретация на археологическия материал Полезни за читателя са и указанията как да се ползва текста на дисертация в съчетание с приложения каталог. В част втора от труда авторката се е постарала да очертае и оцени критично резултатите от археологическите проучвания на селищната мрежа и некрополите в разглеждания от нея регион. Подчертават се нерешени проблеми свързани с хронологията и спецификата на развитието на селищната мрежа на юг от Стара планина.. Обръща се особено внимание на дадената интерпретация на отделни находки с оглед възможния техен етнически носител и т.н. Галина Грозданова изказва убеждението ,че своеобразната дупка на „тъмните векове” относно съдбата на населението в Южна България и неговата етническа идентификация в последните години започва да се запълва с нови археологически находки. Именно те заемат подобаващо място в

представения труд А това е несъмнено едно от най-важните условия той да бъде определен безспорно като дисертабилен и внасящ нещо ново в археологическата наука

Преди същинското изложение и анализ на археологическия материал Галина Грозданова обособява специална част, в която очертава по писмени извори, епиграфски и сфрагистичен материал промените настъпили в етническия облик ,в административната и църковна структура организация на Южна България в резултат на варварските нашествия и заселването на различни етнически групи , сред които особено място се пада на славяните. Обърнато е особено внимание на имперската политика свързана с привличането на федерати или принудително заселване на етнически групи в опустошени от нашествия земи. Изложението е стегнато и показва добро познаване на изворовата база Като цяло тази част почива върху приносите на редица стойностни научни изследвания. Очертани са различните последици от тези нашествия за етническия и културен облик на земите на север и юг от Стара планина. В това отношение с п о р е д мен нямаше да бъде излишно ако беше коментирана и монографията на проф. Петър Петров „Образуване на българската държава”, където е използван доста археологически материал в изложението за заселването на прабългари и славяни на Балканския п-ов

Освен това можеше да бъдат посочени и публикациите на Камен Станев по отношение на етническите преселения и миграции в средновековна България. Всъщност на този проблем бе посветена и неговата докторска дисертация. Бих препоръчал също да се поразсъждава повече и по отношение на приетото на с. 29 схващане на дефиницията за ромеи или „ромейски граждани”. Наистина в известен смисъл тези определения са свързани с идеята за поданство, а не толкова с етнически произход. Но във византийската историография се налага по-скоро тенденция с термина ромеи да бъдат означавани главно гърците, докато за останалите народи се използват други етноними било актуални или

архаизиращи Тази тенденция е устойчива и , както е известно през XI и XII в ,когато българите попадат под византийска власт никой не ги нарича ромейски граждани или ромеи.

Важни изводи и обобщения са направени в част пета от труда, която разглежда ранновизантийското наследство в земите южно от Стара планина. Въз основа на добро познаване на научната литература и конкретно позоваване на различни по своя характер археологически артефакти са очертани такива важни явления като загиването на вилите и редица неукрепени селища, преправките и укрепването на фортификацията на ранновизантийските селища и особено на големи градове като Филипопол, Августа Траяна, Сердика и т.н. Обърнато е специално внимание на принципите на планиране и особеностите на гражданското строителство. Направени са важни и обосновани изводи относно настъпилите промени в градския живот , които в общи линии подсказват за един упадък дължащ се на различни причини Става ясно ,че те са от различен характер и опират до конкретното икономическо състояние на империята, влошената демографска обстановка, чумни епидемии и природни катаклизми, както и последици от варварските нашествия Тези фактори според авторката несъмнено са оказали своето влияние и върху установените от археолозите погребални практики и специфичен гробен инвентар. Същото може да се каже и за характера на откритите различни елементи от костюма на местното население като фибули, токи, апликации, накрайници, обеци и т.н. Всички тези артефакти са подложени на една прецизна класификация и анали с оглед на тяхното хронологизиране, локализация и свързаност с местните традиции. Направен е важен извод относно наличието на устойчивост ,хомогенност и компактност на керамичния материал и погребалните практики в некрополите по отношение на чуждите на влияния

Наблюденията и констатациите водят авторката логично до въпроса свързан със съдбата на ранносредновековните селища след началото на

VII. Представена е обоснована типология на тези селища в зависимост от тяхната топографска характеристика и свързаност с културната среда. Предполага се несъмнена връзка между появата на нов тип жилища, и на нови технологични и морфологични групи керамика с едно новодошло население. Именно керамичния материал е обект на специално внимание в част шеста от труда, където са съсредоточени и едни от основните му приноси. Керамиката е подложена на подробно описание и класификация. Дадена е една сравнителна характеристика на комплексите от проучените селища и некрополи, въз основа на типологични особености, морфология и декорация. Направен е и сполучлив опит за последователното им подреждане, чрез метода на хоризонталната и вертикалната хоризонтална стратиграфия. Специално внимание заслужават и усилията на авторката да изработи на относителна хронология на ранносредновековните комплекси от селището при с. Капитан Андреево и вметването им в абсолютни дати.. Приносен характер имат и изказаните изводи относно употребата на отделни гробни съоръжения и продължителното съществуване на някои некрополи с оглед проблема за съдбата на оцелялото местно население. Заслужават внимание и извършените анализи и наблюдения за разграничаване на „чужди“ и „местни“ елементи в културата на местното население. Извършените проучвания на разностранните археологически находки водят Галина Грозданова до интересни изводи в Заключението на дисертационния труд. То, по мое мнение има определено стойностен характер, тъй като не се задоволява да повтори само някои от направените в изложението заключения, но дава нови обобщения и чертае бъдещи насоки на изследвания. За мен от особено значение са изводите свързани с края на т.н. демографска криза уловим по археологически път от средата на IX в. Интересно и предизвикателно звучи въпросът дали всъщност може да се говори за едно тотално обезлюдяване на отделни региони от Южна България в периода VII-средата на IX в. или по-скоро е налице една лишена от диагностициращи артефакти култура, в която керамиката на

бавно колело със славянски традиции се датира или в ранновизантийския период VI началото на VII в. или по-късно в периода XI-XII в.

В заключение ще подчертая ,че за написването на своя труд Галина Грозданова е положила много усилия. Пред нас е наистина един стойностен обобщаващ труд по средновековна археология, който в отделни свои части надхвърля даже изискванията на една малка докторска дисертация. Авторката се е справила успешно съд значително количество литература, привлякла и успешно е интерпретирала многоброен археологически материал, засегнала е широк кръг от проблеми не само от археологическо , но и от историческо естество Допадна ми проявената от нея сдържаност и професионализъм в изказването на различни хипотези и предположения. Това се отнася особено до възможността единствено по археологически път да се направи относително точна етническа идентификация на населението в Южна България през разглеждания период Трябва да бъде оценен и по достойнство ясения и логичен език, а така също и прецизността при изработката на приложенията към дисертацията. Бих единствено препоръча при евентуалното издаване на труда да се помисли върху опростяване на неговата структура. Наистина може само да се съжалева ,че преждевременната смърт попречи на непрежалимата доц. Стефка Ангелова до изпита удовлетворението от дисертацията на своята аспирантка. В заключение без колебание препоръчвам на уважаемите членове на научното жури да гласуват с положителен вот за присъждането на Галина Грозданова на образователната и научна степен „доктор”..